ȘTEFAN VELLESCU SAU NOSTALGIA CLASICISMULUI

DE

FLORIN FAIFER

În istoria teatrului românesc, nici actorul Ștefan Vellescu* și nici, cu atît mai puțin, autorul dramatic nu se bucură de prestigiul pe care, în epocă, și-l cîștigase *profesorul*. „Le beau vieux", cum i s-a spus, a fost, într-adevăr, un profesor cu mari merite, prin clasa lui perindîndu-se o pleiadă întreagă de viitori mari actori, printre care Gr. Manolescu, M. Mateescu, I. Brezeanu, V. Toneanu, C. I. Nottara, I. Livescu. Adept consecvent al realismului, segregat de naturalism, pe care îl repudia, și degajat de orice emfază și retorism, maestrul nu pregeta să recomande cu fiece prilej neîndepărtarea de la „adevăr și firesc". În afară de talent, condiție indispensabilă, elevilor săi el le cerea cultură și, mai ales, un studiu perseverent („studiul clasicului", îndeosebi). Vellescu însuși era un actor cultivat — singurul, pe vremea

* *Ștefan Vellescu* (1838, Craiova — 1.X.1899, București). Era fiul unui avocat craiovean, om cu stare. Ispitit de teatru încă de timpuriu, Șt. Vellescu, renunțînd la școală, se atașează trupei craiovene a lui C. Mihăileanu. În decursul carierei sale actoricești, va mai juca la București (în trupa lui M. Millo, mai tîrziu în aceea a lui C. Dimitriade), Craiova (în formația lui Theodorini), Iași (între anii 1861—1864). El însuși avea mai tîrziu să încerce să-și înjghebeze o trupă — „Asociațiunea dramatică". Repurtînd cîteva succese, între care crearea personajului titular din piesa *Vornicul Bucioc* a lui V. A. Urechia, Ștefan Vellescu obține o bursă pentru studii teatrale în capitala Franței. La Paris, ucenic, la Conservator, al lui Fr. Régnier, el debutează probabil pe scena teatrului Odéon. După trei ani, din nou în țară, Vellescu este numit, în urma unui concurs, profesor la catedra de declamație a Conservatorului bucureștean. În stagiunea 1883—1884 i s-a încredințat direcția de scenă la Teatrul Național din București. Între 1890 și 1895, face parte din Consiliul comunal al Capitalei, fiind totodată delegat ca ofițer al stării civile. În ultimii ani de viață se retrage din teatru, deschizînd, în 1871, un institut particular, numit mai întîi „Institutul Heliade", apoi „Liceul Alecsandri". Totuși, în 1899 este numit subdirector al Teatrului Național, dar nu mult după deschiderea stagiunii contractează o pneumonie, care îi este fatală.

BDD-A1484 © 1973 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:03 UTC)

aceea, cu studii speciale în străinătate — înrîurit de stilul clasic, impecabil, al societarilor Comediei franceze, dar cu o preferință statornică pentru repertoriul de melodramă în care se ilustrase un Frédéric Lemaître. Impresia pe care o lăsau interpretările sale era de prestanță și eleganță — o manieră sobră, aproape austeră, dar totdeauna impunătoare.

Om de teatru distins, Vellescu a fost un asiduu publicist. A scris, firește, cronici dramatice (în „Țara", Timpul" ș. a.), unele semnate cu pseudonime: Kent (la „Revista românească"), De la Craiova (în „Revista literară"), Eu („Românul" ș. a.), a produs cîteva piese, mai ales comedii, a elaborat studii și articole de istorie și teorie a literaturii. Prin revistele și ziarele vremii („Literatorul", „Revista literară", „Atheneul român", „Columna lui Traian", „Satyrul", „Românul", „Informațiunile" etc.) a mai publicat schițe și nuvele, monoloage satirice, poezii și cronici literare. Timp aproape de un an a dirijat „Revista literară", în 1888 conduce „Revista românească", iar între 1893 și 1894 a redactat publicația „Albine și viespi"[1]. Scrisă aproape numai de Vellescu, revista are o alcătuire cam pestriță, găzduind, cu aceeași îngăduință, tot felul de glume, epigrame, proverbe și anecdote, „altițe și bibiluri" (unde se ironizează versurile unor așa-zise poetese — „amazoane literare"), ca și pagini de proză și teatru, acestea datorate în exclusivitate directorului revistei. „Albine și viespi" urma să colecteze, ca într-un „fagure", lucrări prețioase, mai vechi îndeosebi, dar și mai noi, și totodată să se folosească (precum o „viespe") de înțepătura satirei. O satiră, în intenția lui Vellescu, epurată de vulgaritate și de grosolănie, cuviincioasă și decentă. În ce privește critica, aceasta este o artă. Inspirată de frumosul din opera de artă, ea nu se mărginește să judece și să dea verdicte, ci devine, la rîndul său, creatoare. Vellescu dezavucază critica arogantă, judecătorească, la fel ca și pe aceea pedantă ori părtinitoare. În revistă, spiritul critic urma să fie aplicat nu numai manifestărilor poetice, ci și patimilor și „gogomăniilor" omenești. Un articol de opinii politico-sociale *(Graba strică treaba)* incriminează reformele pripite, nechibzuite, răspunzătoare de multe din relele care bîntuie societatea românească a vremii, și recomandă, pe un ton așezat, gospodărește, un progres radical, temeinic, dar înfăptuit cu răbdare, în numele unor principii statornice și sănătoase.

Despre teatru, atît în „Albine și viespi" (*Teatru Național*), cît și în „Literatorul" (*Despre declamațiune*)[2], „Atheneul român" (*Despre teatru*)[3], în conferințele de la Ateneu, Ștefan Vellescu are o concepție fermă și unitară. Teatrul fiind antrenat într-un proces de decadență, regenerarea lui ar trebui să înceapă cu primenirea repertoriului. Este necesar să fie stăvilită invazia dramaturgiei frivole, a piesei comerciale, de ieftin divertisment. E o adevărată inflație de farse și melodrame, de localizări promovate fără discernămînt și scrupul estetic de către artiști ca M. Millo și M. Pascaly. Mai mult încă, sînt vizați chiar Alecsandri cu vodevilurile lui, precum și I. L.

[1] „Albine și viespi", București, Tip. Modernă, 1893—1894.
[2] *Despre declamațiune*, în „Literatorul", II, 1881, nr. 1—10.
[3] *Despre teatru*, în „Atheneul român", I, 1867, nr. 12, 13, 14.

BDD-A1484 © 1973 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:03 UTC)

Caragiale (între „farsele pipărate", de un gust îndoielnic, e semnalată și comedia *D-ale carnavalului*, dar se simte în argumentarea autorului nu știu ce ranchiună!). Pledoaria lui Vellescu ar fi, deci, pentru o dramaturgie realistă, subordonată unor scopuri morale și unor interese sociale. Arta fiind chemată să înfrumusețeze natura, iar nu să o denatureze, ea trebuie să se ferească de „a poetisa viciul" — e un oarecare puritanism, totuși, în argumentarea lui — de a exploata fapte nesemnificative, excepții triviale, născocite fără doar și poate de o „imaginațiune bolnavă". Sau, cum se spune în străvezia, naivă, parabolă, *Iusuf Abdulah Hilmi*, „producțiuni bolnave și ignobile", care desfid și batjocoresc „arta clasică"[4]. Realism nu înseamnă „imitația servilă a tristei realități", deci naturalism. Opțiunea lui Vellescu este în favoarea acelor scrieri sănătoase și demne din patrimoniul clasicismului, a tragediei îndeosebi, considerată ca o culme a artei dramatice. Teatrul național e păgubit de pe urma sărăcici de lucrări originale, „producțiuni naționale", cu subiecte din realitatea românească. Multe dintre aceste idei (preferința pentru tragedia clasică, refuzul melodramei, interesul pentru un teatru de artă, neaservit unor scopuri comerciale, recomandarea actualității ca sursă de inspirație și altele) se regăsesc și în caietele de *Memorii*, cele dintîi ale unui actor român, consemnate în intervalul dintre 1861 și 1865. Prețioase sub raport documentar, chiar dacă adesea minate de subiectivism, însemnările lui Vellescu conțin interesante mărturii despre teatrul vremii (repertoriu, public, viața de culise etc.), reflecții cu privire la meșteșugul actoricesc și la statutul profesional și social al artistului dramatic, precum și considerații despre rosturile morale și sociale ale teatrului. O înclinație pentru memorialistică e sesizabilă la Șt. Vellescu, a cărui calitate dominantă pare a fi, de altfel, în paginile sale de literatură, aceea de moralist. În coloanele „Revistei literare" (1897—1899), la solicitarea lui Th. M. Stoenescu, care intenționa să scoată o istorie a teatrului nostru, el publică un lung ciclu de articole sub titlul de *Pagini pentru istoria teatrului român* (Scrisori adresate d-lui Th. M. Stoenescu)[5]. E un fel de compendiu al mișcării teatrale românești, de la cele dintîi manifestări (incluzînd și formele de teatru popular) pînă către 1848, urmărindu-se îndeosebi apariția și afirmarea ideii de teatru național. Expunerea, vie și atrăgătoare, vădind un oarecare talent epistolar, se constituie treptat în pură factologie, comentariul, din ce în ce mai discret, fiind înviorat de unele digresiuni mai spirituale. De altminteri, intenția autorului e de la început una modestă („Nu am gîndul trufaș de a face lucrare de erudit în aceste pagini, în cari reproducerile sînt cu atîta stăruință înjghebate"), el propunîndu-și să consemneze cu grijă acte și documente, scrisori și dări de seamă, referiri din presă sau orale (recepționate de la un Heliade, Iorgu Caragiali și alții), documente oricum grăitoare, cu ajutorul cărora se va putea reconstitui mai exact, fără denaturări, o epocă încă insuficient cunoscută. Lucrarea, utilă și onestă, a lui

[4] *Iusuf Abdulah Hilmi*, în „Revista literară", XVII, 1896, nr. 3.

[5] *Pagini pentru istoria teatrului român*, în „Revista literară", XVIII, 1897, nr. 19—33; XIX, 1898, nr. 4—32; XX, 1899, nr. 2—7.

BDD-A1484 © 1973 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:03 UTC)

Vellescu este și un omagiu adus străduinței, adeseori eroice, a acelor „înaintemergători ai reînvierei naționalității noastre" („Scrisorile acestea aș dori ca într-o zi să slujască de icoană netăgăduită a preocupărilor acelora cari au îndemnat neamul românesc către ideia de artă și literatură").

În critica dramatică, Ștefan Vellescu, autor și al unei istorii a artei dramatice, lucrare de compilație (*O privire asupra istoriei generale a artei teatrale*, în „Pelesul" din 1887—1888), se străduiește îndeobște să dea aserțiunilor sale un suport teoretic. Astfel, luînd apărarea „poemei biblice" *Saul* de Al. Macedonski și Cincinat Pavelescu[6], este adusă în discuție chestiunea libertății de invenție în raport cu canoanele clasice care, după credința sa, nu sînt imuabile. După o scurtă divagație pe tema „poeta nascitur", comentînd, în „Literatorul", poeziile lui Al. Macedonski[7], cu „o formă nouă și cutezătoare", cronicarul elogiază emanciparea lor de vechile convenții. O critică impresionistă, exaltată și metaforică, în orice caz alături de obiect, practică Șt. Vellescu în considerațiile sale, encomiastice, asupra versurilor lui Carol Scrob („Scrob îmi pare o divinitate din nou intrată în olimpul cugetării"[8]). Despre Nicolae Nicoleanu, pe care îl cunoscuse personal, Vellescu, care își propusese să dea la iveală o ediție completă a scrierilor nefericitului poet, scrie (în „Albine și viespi")[9] nu atît un studiu de istorie literară, cît o evocare, interesantă numai prin amănuntele biografice, critica propriu-zisă a versurilor fiind plină de truisme.

Cu toată ostilitatea sa, teoretică, față de localizări, Ștefan Vellescu, autor dramatic, a cochetat pe îndelete cu acest gen de scrieri (*Alababura*, *Hagi Bina* ș. a.), alegîndu-se chiar și cu o acuzație de plagiat, venită din partea lui Caragiale. *Ludovic al XI-lea* de Casimir Délavigne devine, în prelucrarea lui, *Moartea lui Lăpușneanu*. A tradus piese ca *Onoarea casei* de Léon Battu și Maurice Devignes, *Suplicul unei femei* de d-na de Girardin, *Lumea în care îi-e urît* de Pailleron. O „dramă națională" este *Radu Basarab sau Banul Olteniei*, jucată în 1874. *Prea tîrziu* (scrisă în colaborare cu D. Zamfirescu), bazată pe tema clasică a conflictului dintre dragoste și datorie, nu excelează prin deosebite merite dramaturgice. Amuzantă dar facilă, *Mincinosul sau O căsătorie la Grand Hotel*[10] e o „comedie locală", adică localizată după E. Scribe. Se remarcă virtuozitatea personajului Comicescu, un actor care se travestește, pe rînd, într-un zaraf evreu, un flegmatic dentist englez, un italian impetuos. Tipul nu este o raritate în comedia românească a secolului trecut. Comicul provine în bună parte din limbajul scîlciat, uneori în chip pitoresc, de către fiecare dintre aceste personaje. E o specialitate a autorului, care exploatează același procedeu în farsa *Blond sau brun*[11], trasă dintr-o nuveletă franțuzească și scrisă cu gîndul la Ștefan

[6] *Saul. Recensiune critică*, în „Albine și viespi", I, 1894, nr. 11, 12.
[7] *Poezii de Alexandru A. Macedonski*, în „Literatorul", III, 1882, nr. 2.
[8] *Poezii complecte de Carol Scrob*, în „Literatorul", III, 1883, nr. 10.
[9] *Nicolae Nicoleanu*, în „Albine și viespi", I, 1893, nr. 6.
[10] În „Literatorul", III, 1882, nr. 5, 6, 7.
[11] *Blond sau brun*, în „Literatorul", IV, 1883, nr. 5, 6.

BDD-A1484 © 1973 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:03 UTC)

Iulian, briant interpret al unor asemenea personaje. E o farsă de un comic frizînd absurdul. Eroii (Sevastița și Leonida Sitaridis, un soi de Crăcănel caragialian) se iau la harță dintr-o nimica toată (dacă Iulian e blond sau brun !), cearta se încinge, invocîndu-se chiar simțămintele de mîndrie și onoare națională, totul ajunge la paroxism, pentru ca, brusc, să survină împăcarea. Ceva din verva comediilor lui I. L. Caragiale e aici. Leonidas vorbește cam așa : „Lambropulos a făcut bine de-a dat o palmă femeii sale ! ... a făcut bine ! ... Imitează-l ! Cearcă de ? ... Nu cumva îți închipuiești că sunt o mortăciune ca Ariti ? Oh ! oh ! ... (lovind cu pumnul în birou). Dar cutează a mă amenința ! ... Cutează ... de ? ...". *O spaimă*[12] este o comedie de salon, o farsă frivolă în care cei doi soți își pun la încercare fidelitatea.

E curios, totuși, că Vellescu nu abordează comedia de caractere, pentru care, altfel, are un interes nedezmințit ! În proză, însă, înclinația sa de moralist se dă de îndată în vileag. Titlurile, chiar, pot fi elocvente : *Cămătarul* (Un profil din trecut)[13], *Profiluri*[14], *Tipuri de acum 20 de ani*[15] și altele. Sînt „fiziologii", schițe (*Schițe din viața contimporană*) comprimate, zugrăvind cu oarecare îndemînare și cu exactitate tipuri ale epocii, năravuri și patimi omenești (ambiția, egoismul, vanitatea, ipocrizia, cochetăria ș. a. m. d). Șarja nu e foarte intensă, dar incisivă și cu o anume pregnanță. O siluetă grotescă, expresivă, e aceea a cămătarului evreu, caracterizat prin gesturi, îmbrăcăminte, apucături și, bineînțeles, vorbire stropșită. Un „filosof", aspirant la deputăție, ține un logos incoerent, inept, leit aproape cu al lui Marius Chicoș Rostogan („... Căci prin idiaie, adică prin consumanța gîndirei, zîdim pre omul fiziologhic, cît și pre omul psichologhic și chiară pre cel patologhic"). Maniera nu e analitică, ci mai mult pitorească și spectaculară. În schița *Bucureștenii la masă*[16] intră în scenă, rînd pe rînd, un boier, un funcționar, un avocat etc., ultima secvență dosfășurîndu-se, cu discrete accente melodramatice, într-o mahala. E un soi de cronică satirică, vădind un bun spirit de observație, dar umor mai puțin. Asemenea tipuri și schițe, „fiziologii", croite într-o modalitate predominant gazetărească, mai apar, sub pseudonimul Iao Tseu-ki, în „Satyrul"[17]. A încercat să scrie, dar fără izbîndă, și proză serioasă. *Nicolae și Spirea din Florești*[18] e o compunere tezistă, didacticistă, s-ar spune presămănătoristă, contrapunînd, într-o tranșantă antinomie morală, satul orașului și propovăduind, ca sursă a fericirii, munca. („Omul harnic și cinstit se procopsește din muncă" sau „Drumul cel mai priincios e drumul muncii, iar nu al cinurilor și al chiveriniselilor"). *Moș Tudor*[19], scrisă îngrijit, cu o ușoară patină de vechime, na-

[12] *O spaimă*, în „Literatorul", IV, 1883, nr. 5, 6.
[13] *Cămătarul* (Un profil din trecut), în „Revista literară", XXIII, 1902, nr. 3.
[14] *Profiluri*, în „Albine și viespi", I, 1894, nr. 12.
[15] *Tipuri de acum 20 de ani*, în „Revista literară", VII, 1885, nr. 21, 22.
[16] *Bucureștenii la masă*, în „Columna lui Traian", III, 1872, nr. 20, 21.
[17] *Schițe satirice*, în „Satyrul", I, 1866, nr. 6.
[18] *Nicolae și Spirea din Florești*, în „Albine și viespi", I, 1893, nr. 1.
[19] *Moș Tudor*, în „Albine și viespi", I, 1893, nr. 1.

BDD-A1484 © 1973 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:03 UTC)

reză un episod din timpul domniei lui Matei Basarab. O nuvelă istorică este și *Feciorul banului Udrea*[20], cu o intrigă duioasă, romanțioasă și dulceagă. A scris și poezii, unele în franțuzește, precum și fabule în versuri. Contribuția lui Ștefan Vellescu este însă legată în special de teatru.

ȘTEFAN VELLESCU OU LA NOSTALGIE DU CLASSICISME

RÉSUMÉ

Professeur, acteur — influencé par le style classique des sociétaires de la Comédie française — publiciste assidu, prosateur et auteur dramatique, Ștefan Vellescu s'est guidé dans sa pratique et sa théorie artistiques d'après les principes de l'art classique. L'article analyse amplement ses opinions sur la littérature, le théâtre, la critique, de même que son activité proprement dite de critique dramatique. On révèle, chez Vellescu, un certain penchant vers la littérature de mémorialiste, une vocation de moraliste. Dans ses pièces on découvre des affinités surprenantes avec I. L. Caragiale ; il en est de même, dans ses „physiologies". Dans l'ensemble, on insiste davantage sur la contribution, non seulement théorique, de Ștefan Vellescu en tant qu'homme de théâtre.

[20] *Feciorul banului Udrea*, în „Revista literară", XXIII, 1902, nr. 1.

BDD-A1484 © 1973 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.77 (2026-11-18 10:58:03 UTC)